

Лазар Стојановић*

Институт за европске студије, Београд

БЕЗБЕДНОСНА И ПРОПАГАНДНА КОМПОНЕНТА У ПРЕВРАТНИЧКИМ АКТИВНОСТИМА НА ПОСТСОВЈЕТСКОМ ПРОСТОРУ

Сажетак

Завршетком Хладног рата долази до дезинтеграције Совјетског Савеза, која са собом доноси низ импликација. Том приликом настале државе, се суочавају са низом транзиционих проблема, на путу трансформације од социјалистичког ка капиталистичком моделу функционисања. Долази до друштвено-економске кризе идентитета и својеврсне растрзаности, између истока и запада. У складу с тим, политичка нестабилност постаје свакодневница постсовјетског простора. Стога, предмет овог рада усмерен је ка анализи превратничких тежњи које настају на поменутом простору, уз доминантну примену квалитативног истраживачког приступа и метода студије случаја. За потребе рада, акценат се ставља на превратничке тежње, које настају на простору Украјине, Белорусије и Казахстана. Суштинска разлика међу случајевима се огледа у томе да је само у Украјини дошло до политичких промена, док су режими у Белорусији и Казахстану опстали, упркос изазовима са којима су се суочавали. Иако се случајеви могу посматрати аутономно, бележи се велики број

* Имејл адреса: lazarfb97@gmail.com

сличних карактеристика и сплета активности. Циљ рада је анализа стања и контекста у коме настају и развијају се револуционарне идеје, уз указивање на улогу пропаганде, као средства од значаја, за остваривање превратничких идеала. Затим, рад има амбицију да представи важност адекватне безбедносне реакције, приликом суочавања са покушајима дестабилизације режима. Пренаглашена реакција, може додатно распламсати грађански бунт, док њен изостанак пак може проузроковати још значајније немире. С тим у вези, улога снага безбедности и значај адекватне процене стања су јако важни за сузбијање превратничких активности.

Кључне речи: *национална безбедност, пропаганда, револуција, грађанска непослушност, постсовјетски период*

УВОД

Буран 20. век је завршен неочекивано мирно, имајући у виду низ конфронтација, које су деценијама биле евидентне. Блоковска подела, која је уливала страх од новог глобалног сукоба, је окончана без испаленог метка. Сједињене Америчке Државе, до тада носилац западног блока, су постале глобални лидер. На другој страни, Савез Совјетских Социјалистичких Република је дезинтегрисан на петнаест независних држава. Прокламована независност је захтевала поновну изградњу сваке од држава, уз редизајнирање образаца функционисања и друштвених норми.

Поједине државе бившег савеза су се брже акомодирале на промене са којима су се суочавале, док су друге остајале растрзане између две крајности, у том континуитету Хладног рата. На том трагу, балтичке државе, Естонија, Литванија и Летонија, су најбрже извршиле политички и друштвени заокрет поставши пуноправне чланице Европске уније и Северноатланског Савеза (НАТО) током 2004. године, док је Белорусија, једна од ретких земаља, која је остала у зони готово апсолутног руског утицаја. Преостале државе су, у одређеној мери, балансирале између евроинтеграција и проруског фактора. У таквој клими неизвесности бележе се покушаји политичког

придобиања, те стога превратничке тежње постају део свакодневног политичког живота.

Циљ рада је да прикаже најзначајније аспекте превратничког деловања на постсовјетском простору, што је једина, али круцијална заједничка компонента, поред мноштва фактора који се разликују од државе до државе. Поред тога, важна разлика превратничких тежњи које се анализирају се огледа у успешности таквог деловања. У Украјини је дошло до политичких промена, док су Белорусија и Казахстан одолели превратничких изазовима. У том смислу, рад анализира факторе који су утицали на развој револуционарног набоја али и консеквенце крајњег епилога. У том процесу пропаганда и безбедност заузимају значајну позицију, те им стога треба посветити пажњу при анализи фаза превратничког поступања.

ПРЕВРАТНИЧКИ ИЗАЗОВИ ПОСТСОВЈЕТСКОГ ПРОСТОРА

Политичка криза, која настаје услед дубоке поларизације друштва, доводи до најразличитијих тежњи усмерених ка промени режима. Таквом циљу је могуће тежити кроз неколико доминантних форми промена режима, односно револуција, државних удара и пучева.

Иако револуција у начелу представља комплексан појам, поједини аутори је сублимирају и објашњавају као својеврстан искорак из једног у други облик социјално-политичког функционисања, уз честу употребу људског потенцијала и силе (Milenković i Mitrović 2019, 253). Међутим, на том трагу потребно је правити јасну дистинкцију између политичке и друштвене револуције. Док политичка револуција представља облик политичких промена, односно реформи које предузима гарнитура на власти (Simeunović 1991, 21), друштвена револуција је доста комплекснији појам, који подразумева значајне друштвене и економске промене, истовремено инкорпорирајући политичку револуцију. Стога, истинска друштвена револуција представља својеврсну реткост, док за политичком револуцијом носиоци власти посежу веома често у моментима политичке кризе. Парафразирајући Гистава Ле Бона (*Gustav Le Bon*) револуцију је лако створити, али је тешко изменити душу народа.

На другој страни државни удар, као наредну форму промене режима, Симеуновић дефинише као насилну војно-политичку

акцију завереничких снага, која је усмерена према политичком естаблишменту. Такав облик акције карактерише брзина извођења и ограничен број извршилаца, који имају подршку безбедносно-обавештајног сектора (Симеуновић, 2002). Активности државног удара се могу посматрати кроз неколико фаза. Почетна, уједно и најзначајнија је фаза припреме. Током ње долази до формирања завереничких снага и логистичких појединости акције (Парезановић 2013, 142). Сама активност државног удара има карактер муњевитог рата, усмереног на брзо заузимање власти, док након тога наступа период реизградње друштва и поретка. Поред поменутих облика промене режима може се појавити и пуч, као изразито милитантни облик промене режима, који спроводе оружане снаге државе.

Након терминолошког упознавања са кључним консеквенцама и разграничавања појединости форми промена режима, потребно је позабавити се и њиховом анализом на постсовјетском простору. *De facto* револуција је најчешћи облик промене режима на овом простору, јављајући се као реакција на период политичке кризе. Но, постхладноратновски период је револуцијама, у земљама у транзицији, донео префикс обојене. Њихова кључна карактеристика је ненасилни отпор, праћен наизглед мирним демонстрацијама и обележен страном финансијско-логистичком подршком (Стојановић 2023, 95). У ту сврху користе се слогани, запаљиве фразе, заставе, специфична обележја. Пропаганда представља саставни део таквог приступа, испољавајући се кроз готово све сфере друштва. Такве активности усмерене су ка промени система вредности и демократизацији друштва као крајњем идеалу.

Управо такав сценарио виђен је најпре у Савезној Републици Југославији током 2000. године са студентском организацијом „ОТПОР“, затим у Грузији током 2003. године и „*Револуције ружа*“ усмерене ка смени тадашњег председника. Ови примери представљају увод у низ догађаја са превратничким тежњама на постсовјетском простору. Апропо томе, за потребе рада анализирају се дешавања у Украјини током „*Евромајдан револуције*“, у Белорусији након изборног процеса 2020. године, као и покушај државног удара на простору Казахстана почетком 2022. године. Поменуте државе су се суочавале са сличним приступима, али су се истовремено природно разликовале у давању одговора на угрожавање превратом. Стога, у наредном делу биће представљени главни аспекти превратничких активности на тлу поменутих постсовјетских земаља.

Мајдан као ескалација превратничких тежњи

Дезинтеграцијом Совјетског Савеза Украјина улази у нову етапу међународних односа, налазећи се на клацкалицы историјских и идентитетских тековина и тежње ка демократичности. Дубоке поделе и најразличитији геополитички интересу су стога Украјину увели у период неизвесности и превратничких аспирација.

Увод у превратнички континуитет представљала је Наранцаста револуција током 2004/2005. године. Наиме, након председничких избора опозициони блок је оспорио победу Виктора Јануковича и покренуо серију грађанских окупљања. На супротној страни, као кандидат опозиције, се налазио Виктор Јушченко, који је процес окарактерисао као изборну крађу и себе промовисао као новог председника Украјине. Важно је напоменути да је реч о прозападном кандидату, који је имао отворену подршку Америке и Европске уније (Jović-Lazić i Lađevac 2018, 30). Уосталом читав изборни процес је одржан под присмотром представника Организације за европску безбедност и сарадњу и Савета Европе (Moskalenko and Streltsov 2015, 111). Изборни процес је поновљен, Јушченко је дошао на власт, али то нипошто није значило стишавање тензија на тлу Украјине.

До нових политичких промена је дошло 2010. године, али национално јединство и даље није постојало. Режим се суочавао са веома ниским поверењем у институције власти и према том критеријуму се налазио на последњем месту у Европи (Shveda and Park 2016, 85). Иако се у том периоду држава суочавала са мноштвом проблема, одбијање, или бар одлагање, потписивања *Споразума о асоцијацији са Европском унијом* је иницирало нова грађанска окупљања крајем 2013. године (Стојановић 2023, 101). Грађанску непослушност можемо посматрати кроз више фаза. Најпре је реч о спонтаном окупљању студената, које је веома брзо прерасло у преко десет хиљада људи на централном градском тргу. У каснијим фазама долази до апсолутне ескалације догађаја. Грађани целодневно остају на улицама, скупови постају све масовнији достижући бројку од преко пола милиона људи, а сукоби све бруталнији отимајући се контроли снага безбедности. Све то је имплицирало одлазак председника Јануковича из земље (Shveda and Park 2016, 90) и успешно спроведену обојену револуцију, из угла демонстраната, опозиције, иностраног фактора и финансијера.

Борба за „демократску” Белорусију

Сценарио који је у Украјини постигао превратнички резултат је имао своје покушаје имплементације и у Белорусији, с тим да су реакције и крајњи епилог били дијаметрално другачији, што зависи од мноштва чинилаца.

Белорусија, на чијем челу се од 1994. године налази Александар Лукашенко, је вишепутно представљала мету превратничких тежњи. Повод је проналажен у недостатку политичког плурализма и превеликој концентрацији моћи у рукама председника. Модел владавине са премисама ауторитарности, иако је Лукашенко на власт дошао на слободним изборима, се могао наслутити већ почетним председничким поступањем када је на оптужбе за коруптивне радње одговорено цензуром масовних медија. Хронологија политичке контроверзе, кризе демократије, је настављена и у наредним годинама. Током изборне 1996. године забележено је више хиљада прекршаја, од превременог гласања до притисака на бираче (Silitski 2005, 85). Последње године 20. века обележили су мистериозни нестанци потенцијалних кандидата на предстојећим председничким изборима 2001. године. Овакав принцип владавине је уливао страхопоштовање, у коме је изражавање грађанског незадовољства било спорадично и ниског интензитета, а политичке победе сигурне и убедљиве. Екстерно посматрајући статистику наредног изборног процеса, који је уследио 2006. године, уочљиве су наизглед позитивне промене. Излазност је надмашила 90%, број изборних посматрача је порастао за 50%, као и број опозиционих кандидата. Међутим, и у таквом односу снага актуелни режим је остварио само још убедљивију победу. Сумњу у политичко једноумље унело је окупљање до 35.000 грађана¹ на централном тргу Минска, који су изразили сумњу у изборни резултат (Korosteleva 2009, 324).

Анализа белоруског система захтева подробније бављење економским чионицима, имајући у виду веома честе санкције. Постсовјетске земље су, током периода транзиције, посегнуле за вестернизацијом, која је уочљива у свим сегментима друштва од одеће и хране, до специјализоване опреме и средстава. Но, то није случај и са Белорусијом. Она поседује сопствене производе и

¹ Овај број окупљених грађана је представљао значајан помак у односу на раније примере исказивања грађанског незадовољства на којима је било свега до пар хиљада људи чији глас би веома брзо био неутрализован а бунт угашен.

брендове на којима почива тржишна политика. Врло изненађујуће, за режим са раније приказаним карактеристика, је да иде у корак са светском рачунарском индустријом, до које је конзервативном лидеру, какав је Лукашенко, итекако стало. Поред доброг система образовања, радничке етике и грађанског менталитета, за креирање повољних економских услова заслужна је добрим делом и суседна Русија, као важан финансијер (Kazharski & Kubová 2021, 264). Највиши животни стандард међу постсовјетским државама, уколико се изузму балтичке земље пуноправне чланице Европске уније, је итекако значајан сегмент за вишедеценијско присуство режима на власти (Sierakowski 2020, 8). Иако репресија, под плаштом пропаганде, представља фактор утицаја неспорна је и економска стабилност око које постоји консензус.

Међутим, кључне противречности настају на тлу политичког ограничавања. Управо тежња ка демократизацији Белорусије иницира континуитет грађанског незадовољства и у крајњој линији захтева смену власти. Изборна 2020. година је показала сву турбулентност и гомилање грађанског незадовољства, пре/током и након изборног процеса (Kotljarchuk 2020, 45). У данима пре избора било је преко 5.000 мирно окупљених грађана, док је након објављивања резултата, који су били изненађујуће високи чак и из угла грађана провладиног спектра, интензитет и обим демонстрација био далеко већи, приближавајући се цифри од 200.000 људи (Leukavets 2021, 90). У наредним недељама интензитет активности демонстраната је растао али исто тако и војно – полицијски капацитет који им се супротстављао. Грађански бунт је пружао подршку Светлани Тихајановској, кандидату опозиције, која је уверавала у своју убедљиву победу, док су званични резултати били дијаметрално супротни (Terzyan 2020, 4). Према њима Лукашенко је остварио убедљиво победу са 80% гласова (Deutsche Welle 2020). Протоком времена одрживост масовности скупова је све тежа, нарочито уколико се ради о спонтано окупљеним грађанима. На другој страни добро организован апарат принуде се постарао да белоруске улице буду све празније и без бело-црвено-белих опозиционих застава. Тиме је режим бар на кратко превазишао кризу у којој се налазио током 2020. године.

Неуспели револуционарни “*blitzkrieg*” у Казахстану

Казахстан, девета земља по површини на свету, представља право цина на Каспијском мору. У периодима када су постсовјетске земље егзистирале у транзицији Казахстан је веома успешно формирао националну привреду, пре свега захваљујући значајним нафтним бушотинама. Економском стабилношћу заобишавши сценарио великог броја држава, са којима је до 1991. године делио савез. Један од важнијих догађаја, не тако турбулентне политике Казахстана, представљала је оставка председника Нурсултана Назарбајева² (*Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев*). Реч је о лидеру који се челу државе налазио од дезинтеграције Совјетског Савеза, готово три деценије. Након његовог повлачења са места председника нестала је сигурност и поверење, које је уживао у народу. Новоизабрани председник, Касим Жомарт Токајев (*Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев*), суочио се са изазовима у изградњи култа који је имао његов претходник. Непуне три године након промене на месту председника државе, дошло је до грађанских демонстрација, које су окарактерисане као покушај државног удара.

Наиме, 2. јануара 2022. године отпочела су, наизглед мирна, грађанска окупљања због поскупљења гаса и економског стања у држави. Окупљања су кренула из Алматија, али су се веома брзо проширила на све веће градове у земљи (Cornell 2022, 2). За свега три дана окупљања су ескалирала у оружану побуну, са великим бројем рањених демонстраната али и припадника снага безбедности, која је захтевала смену председника Токајева и Владе (Human Rights Watch 2022). Лакоћа грађанског наоружавања и сама чињеница да је реч о рапидно ескалирајућем конфликту, указивала је на присуство наднационалних чинилаца и актера, који су подстицали нестабилност земље (Kudaibergenova and Laguelle 2022).

Покушај остваривања превратничких тежњи је неодољиво подсећао на револуције са спољним утицајем, које су се интензивно догађале међу бившим чланицама Совјетског Савеза и у Југославији, док је такав сценарио избегнут правовременом акцијом земаља чланица Организације Уговора о колективној безбедности (ОДКБ), пре свега руских снага са контингентом од 2500 припадника. Тиме је

² Последње изборе 2015. године Назарбајев је добио са подршком од 98%. Након повлачења са места председника, у његову част, име главног града је преименовано у Нурсултан, док је 2022. године одлука ревидирана чиме је враћен стари назив – Астана.

питање дешавања у Казахстану попримило међународни карактер, имајући у виду неспоран утицај истока, али и запада. Источна борба се залагала за очување националног суверенитета, док је прозападни елемент потенцијалним превратом тежио суштинској промени државничке политике.

ПРОПАГАНДНИ ПОТЕНЦИЈАЛ У ПАРАДИГМИ ТРАНЗИЦИЈЕ – СЛУЧАЈ УКРАЈИНЕ, БЕЛОРУСИЈЕ И КАЗАХСТАНА

Реч је о класичној политичкој пропаганди! Свеprisутни пандани ове колоквијалне реченице су се постарали за крајње пежоративно поимање синтагме *политичка пропаганда*. Иако не постоји општеприхваћена дефиниција политичке пропаганде, Славујевић је одређује као „планску, организовану активност на обликовању, представљању и ширењу политичких садржаја у циљу придобијања људи и обезбеђивању њихове подршке пропагираним садржајима и њиховим носиоцима” (Славујевић 2008, 402). Ради исправног разумевања потребно је одређење разлучити на кључне речи уз њихово појашњење. Најпре, реч је о активности коју не карактерише спонтаност догађаја, већ плански осмишљене акције. Предмет поступања су делања окупљена око термина политичких садржаја, који могу обухватати идеје, ставове, уверења, опредељења. Њихова допадљивост и идентификација са широким масама представља централни задатак пропаганде, у области политичког. Подршка, која настаје као резултанта успешно реализоване пропаганде, се може испољавати на различите начине. Један од најчешћих модела, карактеристичан за демократске системе, је давање легитимитета политичкој елити кроз коришћење бирачког права.

Пропагандна компонента у превратничким тежњама, на простору држава обухваћеним студијама случаја, се умногоме разликовала. У Украјини је постојала значајна свест о улози масовних медија, пре свега друштвених мрежа, у распламсавању грађанског бунта. У том смислу, на примеру Мајдана, тастатура је почетна фаза, која је довела до ширих грађанских демонстрација. Наизглед безазлена објава са Фејсбука је мобилисала људе на окупљање и исказивање грађанског незадовољства, чиме је потврђена теза да управо овај вид информисања постиже далеко боље резултате

од конвенционалних медијских приступа (Metzger et al. 2016, 15). Експлозију популарности доживели су и други модели комуницирања на мрежи. Твитер је дуплирао број својих корисника у Украјини, тиме поставши доминантно средство оглашавања али и информисања (Bohdanova 2014, 137). Блог форма је такође постала препозната и видљива. Један од њих, блог “*Voices of Ukraine’s*”, је током грађанских немира био прегледан из готово две стотине држава, а појединим текстовима је пруступљено по неколико стотина хиљада пута (Krasynska and Martin 2017, 425). Све наведено чињенично представља новитет, у пропагандним и превратничким тежњама, који бележи јако добре резултате. Но, треба истаћи да су поменута средства била само основа, која је била пропраћена физичким присуством стотине хиљада људи на улици. Поред овог сегмента пропаганде током Евромајдан револуције бележи се присуство невладиних организација и иностране логистичке подршке, што представља устаљену, вишепутно поменуту, праксу револуционарних подухвата на постсовјетском простору.

Белоруска пропагандна активност је доста специфична и умногоне концентрисана око невладиних организација. Њихов број је почетком 2008. године прелазео 2000 регистрованих организација оваквог типа, углавном усмерених на пропагирање новог политичког спектра. Но, у пракси опстанак невладиних организација на белоруском тлу је режимски свесно минирани и угњетавани кроз енормно високе пореске обавезе и цензуру, чиме је њихова егзистенција довођена у питање. Тиме је антивладина пропагандна делатност била код контролом и недвосмисленим ограничењима, док је на другој страни провладина пропаганда далеко израженија чак и при невладином сектору. У ту сврху организован је низ догађаја и манифестација, које су глорификовале владине активности, попут Првомајске параде која је окупила преко 200.000 људи, дана ослобођења, који је пратио богат забавни програм уз присуство готово пола милиона људи. Суштински стубови режима потенцирали су јединство, суверенитет, национализам и таквом идеолошком пропагандом испуњавали сваку пору друштва (Korosteleva 2009, 49). Таквим делањем режимска пропаганда је и током 2020. године веома успешно неутрализовала ефекте далеко мањих опозиционих окупљања, стварајући утисак да је већинска Белорусија задовољна стањем у држави, што је у одређеној мери стишавало тензије или их бар пролонгирало.

Ни казахстанска дешавања нису мимоишла средства масовне комуникације и њихов пропагандни утицај. На друштвеним мрежама, веома брзо након почетних демонстрација, формиран је *Казахстански ослободилачки фронт* који је поседовао структуру, обележја и јасне циљеве, што додатно доводи у питање спонтаност њиховог присуства. Запаљиве поруке, којима је новоформирана организација мобилисала грађане, су указивале на логистички јако добро припремљен сценарио. Доказане пропагандне методе, са елементима емоција, су погађале срж и распламсавале грађанско незадовољство. У прозападним медијима дешавања у Казахстану су интерпретирана као акти бруталне репресије над грађанима, док је присуство Руске Федерације додатно Казахстану наметало епитет руског протектората (Foreign policy 2022). Како то обично бива, пропаганда је и на примеру Казахстана имала супротан смер. Наиме, експедитивна телевизијска обраћања председника државе су указивала спремност на уступке зарад „мира у кући”. Веома брзо су предузете мере нормализације цене енергената и смене у врху извршне власти. Позитивни ефекти државних мера су изостали, имајући у виду превратнички оптимизам, који је долазио са супротне стране.

РЕАКЦИЈА СНАГА БЕЗБЕДНОСТИ НАЦИОНАЛНИХ ДРЖАВА НА ПРЕВРАТНИЧКЕ ТЕЖЊЕ

Иако политички преврат умногоме зависи од организованости и активности завереничких група нипошто не треба запоставити улогу безбедносних снага и структура у осујећивању намера превратника. Превратнички капацитет некада може бити непремостив и за стабилне чуваре поретка, док минимална рањивост било ког дела сектора безбедности може бити идентификована и искоришћена у превратничке сврхе. Из угла безбедности најисправнији облик делања је препознавање симптома преврата у ранијим фазама и обрачунавање са почетним актерима – креаторима идеје. Свакако, потребно је имати у виду да сваки преврат представља „живи организам” те стога приступ поред општих образаца мора бити прилагођен конкретном примеру из праксе. Најснажнији безбедносни отпор се очекује од оружаних снага и органа безбедности³ који поседују

³ Прецизно дефинисање овог појма зависи од конкретног сектора безбедности националне државе.

апарат силе. Ове снаге уливају поверење грађанима, који исказују јединственост у том ставу, за разлику од односа према политичким актерима, у чијој подршци су грађани подељени. Међутим, у случају отказивања лојалности, односно врбовања, управо ове снаге могу нанети највеће последице поретку, који номинално треба да заштите.

Безбедносне активности примарно морају заштитити критичну инфраструктуру, која је значајна за беспрекорно функционисање државе и друштва. Критична инфраструктура представља комплексан сплет међусобно зависних објеката и процеса, груписаних према следећим секторима: саобраћај; телекомуникације; енергетика; вода; храна; здравство; финансије; цивилна администрација (Keković i Ninković 2020, 17). У пракси, списак наведене инфраструктуре се додатно шири у складу са устројством и капацитетима државе, док побројани сектори представљају свеprisутне и неизоставне елементе. У контексту ризика, сваки од сектора, у одређеној мери, може бити предмет превратничког напада и захтева адекватну заштиту. Саобраћај, на пример, представља подесну мету превратничких активности. Саобраћајне блокаде важних позиција попут круцијалних праваца, петљи, тунела, мостова, прилаза војним и полицијским објектима отежавају безбедносну заштиту и реакцију државних снага. Међутим, развојем савремене технологије битни саобраћајни правци су покривени видео надзором, чиме се омогућава свакодневно праћење саобраћајне фреквенције и потенцијално благовремено реаговање у случају сумњивих активности. У области саобраћаја највећа пажња је усмерена на друмски саобраћај и његову превратничку (зло)употребу. Но, то нипошто не подразумева да остали видови саобраћаја, железнички, водени и ваздушни, не могу угрозити поредак и бити искоришћени од стране превратника. Телекомуникације, као наредни сектор, могу бити предмет угрожавања. Пресецање њихових токова онемогућава координацију многих служби и слободан проток информација. Лакоћа нарушавања, где један појединац може својим чињењем или нечињењем, угрозити комплексан систем акцентуализује важност адекватне заштите телекомуникационог система.

Стога, заштита критичне инфраструктуре представља јако важан и ни мало једноставан задатак. Предузимање механизма и мера, усмерених ка очувању виталних сегмената друштва, почива на вишеструкој заштити, најчешће кроз постојање већег броја прстена односно нивоа. Први, најужи прстен, представља последњи степен

заштите и његовим пробојем долази до несагледивих последица по штићени простор (Milošević 2018, 362). Стога, безбедносна пракса, тежи ранијем одбијању напада, пре контакта са првим прстеном. Остали нивои заштите, у зависности од конкретног модела, одговорни су за шире зоне или подручја. Међутим, имајући у виду да се на супротној страни налазе логистички и технолошки високо развијене превратничке групације потребно је у том смеру развијати и моделе заштите, како би били компетентни за одговор достојан одбијања опасности и коначно спречавања неке од превратничких форми.

Украјина

Вишеструко поменуто јединство снага безбедности је и у случајевима постсовјетских конфликта значајно утуцало на финални епилог. Дешавања током Евромајдан револуције су у први план истакла неадекватан приступ снага безбедности, према окупљеним грађанима. У одређеним моментима, преко 2000 припадника полиције је било укључено у пружању отпора демонстрантима. Том приликом забележени су акти прекорачења полицијских овлашћења, уз грубо кршење принципа употребе метода репресије. Сlike полицијске бруталности, са централног градског трга у Кијеву, које су кружиле мрежом, су представљале додатни подстрек демонстрантима да истрају у својим намерама (Стојановић 2023, 104). Истине ради, на креирање такве перцепције прозападног дела света, умногome је утицала и недвосмислена подршка директним претендентима на власт, украјинској опозицији. Стога, одговор снага безбедности је уместо гушења грађанске непослушности продуковао контраефекат, додатно продубивши украјинску кризу.

Крајњи епилог дешавања у Украјини, крајем 2013. и почетком 2014. године, поред политичких промена које су се догодиле обележен је значајним људским и материјалним губицима. Наиме, најмање 113 демонстраната је страдало, преко хиљаду је повређено и мноштво их је ухапшено. Крајњим резимирањем, предузете методе законодавне и извршне власти су се показале као неделотворне, додатно продубљивајући кризу у којој се држава налазила. Као још једна потврда таквог закључка може се навести и доношење закона о забрани окупљања на отвореном (Shveda and Park 2016, 87–88). Тај чин је грађанима додатно указао на тенденцију ка ауторитарном поступању, које је далеко од демократије, која је била мотив борбе.

Белорусија

Безбедносне снаге Белорусије имају један континуитет у бруталној репресији над демонстрантима. Од деведесетих година, преко двехиљадитих, све до најсвежих дешавања. На пример, након изборног процеса 2006. године ухапшено је између 500 и 1000 лица, од којих је 392 накнадно и осуђено (Korosteleva 2009, 332). Такав тренд реаговања настављен је и петнаест година касније. Уочи, током и након изборног процеса 2020. године забележене су најинтензивније грађанске демонстрације. Криза, пред којом се тада нашао Лукашенко, своје корене је имала у економској стагнацији, лошој социјалној заштити, као и проблемима изазваним епидемијом Ковид-19 (Kazharski 2021, 74). Међутим, на такав вид грађанске непослушности одговорено је бруталном репресијом. Током тог поступања неколико особа је убијено, преко две стотине повређено и преко 7000 ухапшено. Наиме, полиција и војска су уочи изборног дана блокирале све прилазе главном граду, док је каснији период обележило присуство Владине полиције за борбу против нереда (ОМОН – *Отряд милиции особого назначения*) и специјалне антитерористичке јединице (АЛМАЗ – *Специальное подразделение по борьбе с терроризмом*). Постојање чврстог прстена заштите око главног града је у овом смислу представљало важан гарант очувања поретка. Јединство снага безбедности у предузетим акцијама је актуелном режиму купило време и одржало га на власти.

Казахстан

Специфичност генезе казахстанских дешавања је пред снаге безбедности наметао озбиљан задатак. Почетна неснађеност, имајући у виду брзину развоја догађаја и велики број рањених и убијених припадника снага безбедности, је иницирала помоћ чланица у оквиру Организације Уговора о колективној безбедности (ОДКБ). Јачање безбедносне структуре, пре свега руским присуством, је пресудно утицало на ток дешавања (Kudaibergenova and Laruelle 2022, 441). Активност ОДКБ-а забележена је од 6. до 19. јануара 2022. године (Shamagov 2022, 23). Контингент, који је пресудно утицао на дешавања у Казахстану, обухватао је 70 војника из Јерменије, специјалне десантне снаге из Таџикистана, Киргистана и Русије (Malyshev 2022, 126). Трупe су коришћене како би се најпре заштитила критична

инфраструктура државе од напада, али и адекватно одговорило на безбедносну претњу. У тој мисији се недвосмислено успело, имајући у виду отпор који је пружен.

Закључно, из угла безбедносне праксе, Казахстан је показао способност реалног сагледавања безбедносних изазова, ризика и претњи са којима се суочава и благовремено посегнуо за савезничком помоћи. Самостално настављање поступања према демонстрантима би, имајући у виду стање на терену, државни поредак увело у неизвесност. Апропо томе, као значајни безбедносни пропуст сматра се лакоћа наоружавања народа, као и отказивање послушности одређеног дела сектора безбедности, који је прешао на страну демонстраната. Стога, из угла државног апарата, одлука о укључивању структура ОДКБ-а се може сматрати делотворном и оправданом. Актуелним дешавањима озбиљније безбедносне последице су избегнуте, док је режим на власти повратио поверење грађана, уз сузбијање спољашњих чинилаца.

ЗАКЉУЧАК

Развој превратничких идеја умногоме зависи од политичке стабилности друштва. Периоди кризе систем чине рањивијим на изазове у овој области. Дезинтеграцијом Совјетског Савеза настале државе су се суочавале управо са тим сценаријом. Међутим, иако студије случаја указују на поједине сличности у приступу, важно је сваку од држава посматрати као јединствен случај. У том смислу, није реч о једноличном реаговању на покушаје преврата, будући да одговор зависи од мноштва фактора. У крајњој линији, не говоримо ни о истим епизодама. У Украјини долази до политичких промена, у Белорусији оне су спречене деловањем националних снага безбедности, док је у Казахстану предузета здружена акција већег броја држава, у циљу неутралисања превратничких опасности.

Сходно томе, рад тежи постављању ширих увида за разумевање превратничких активности. У том смислу истиче се најпре контекст у коме настају идеје о преврату, где пропагандно деловање игра значајну улогу. Апострофира се важност адекватног и правовременог препознавања и реаговања на превратничке тенденције. Важну карику у том ланцу чине снаге безбедности. Од њиховог сагледавања стања, процена и конкретног деловања зависиће активности супротне стране. Један исти метод реаговања, у различитим случајевима,

може довести до различитих последица што имплицира на важност препознавања момента у коме се одређени потези повлаче.

РЕФЕРЕНЦЕ

Парезановић, Марко. 2013. *Политички преврат – системски приступ*. Београд: Нова српска политичка мисао.

Симеуновић, Драган. 2002. *Теорија политике – Идео*. Београд: Наука и друштво.

Славујевић, Зоран. 2008. „Идеолошке и друге контроверзе у вези с појмовима политичка пропаганда, политичко комуницирање и политички маркетинг.” *Социолошки преглед* 42 (3): 401–415.

Стојановић, Лазар. 2023. „Сајбер компонента обојених револуција – случај Евромајдан.” *Политичка ревија* 31 (76): 91–110. DOI: 10.5937/pr76-43862.

Bohdanova, Tetyana. 2014. “Unexpected Revolution: The Role of Social Media in Ukraine’s Euromaidan Uprising.” *European View* 13 (1): 133–142. DOI: 10.1007/s12290-014-0296-4.

Cornell, Svante. 2022. “Learning from Kazakhstan’s January crisis.” Central Asia Caucasus Institute and Silk Road Studies Program Joint Center: Central Asia Caucasus Analyst. Poslednji pristup: 23. januar 2024. <https://www.cacianalyst.org/resources/pdf/220418-FT-Kazakhstan.pdf>

Deutsche Welle. 2020. “Belarus Election: Lukashenko Wins Another term, Election Commission Says.” *Deutsche Welle*. Poslednji pristup: 23. januar 2024. <https://www.dw.com/en/alexander-lukashenko-wins-belarus-election/a-54506718>

Foreign policy. 2022. “How Western Media Framed Kazakhstan’s Protests.” *Foreign policy*. Poslednji pristup: 1. februar 2024. <https://foreignpolicy.com/2022/05/02/western-media-kazakhstan-protests/>

Human Rights Watch. 2022. “Kazakhstan: No Justice for January Protest Victims.” *Human Rights Watch*. Poslednji pristup: 15. januar 2024. <https://www.hrw.org/news/2022/05/05/kazakhstan-no-justice-january-protest-victims>

Jović-Lazić, Ana, i Ivona Lađevac. 2018. „Razvoj i posledice ukrajinske krize.” *Međunarodna politika* 69: 27–51.

- Kazharski, Aliaksei. 2021. "Belarus' new political nation? 2020 anti-authoritarian protests as identity building." *New Perspectives* 29 (1): 69–79. DOI: 10.1177/23336825X20984340.
- Kazharski, Aliaksei, and Monika Kubová. 2021. "Belarus as a liminal space for Russia's ontological security before and after the 2020 protests." *New Perspectives* 29 (3): 249–271. DOI: 10.1177/23336825X211032900.
- Keković, Zoran, i Vladimir Ninković. 2020. *Zaštita kritične infrastrukture – sistemski pristup*. Beograd: Centar za analizu rizika i upravljanje krizama.
- Korosteleva, Elena. 2009. "Was there a quiet revolution? Belarus after the 2006 presidential election." *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 25 (2–3): 324–346.
- Kotljarchuk, Andrej. 2020. "The flag revolution: Understanding the political symbols of Belarus." In *Constructions and Instrumentalization of the Past: A Comparative Study on Memory Management in the Region*, Ninna Mörner (ed.), 45–54. Huddinge: Södertörns högskola
- Krasynska, Svitlana, and Eric Martin. 2017. "The Formality of Informal Civil Society: Ukraine's EuroMaidan." *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 28 (1): 420–449. DOI: 10.1007/s11266-016-9819-8-
- Kudaibergenova, Diana and Marlene Laruelle. 2022. "Making sense of the January 2022 protests in Kazakhstan: failing legitimacy, culture of protests, and elite readjustments." *Post-Soviet Affairs* 38 (6): 441–459. DOI: 10.1080/1060586X.2022.2077060.
- Leukavets, Alla. 2021. "Russia's game in Belarus: 2020 presidential elections as a checkmate for Lukashenka?" *New Perspectives* 29 (1): 90–101. DOI: 10.1177/23336825X0984337.
- Malyshev, Dmitri. 2022. "Peacekeeping in post-soviet space: Nagorno-Karabakh and Kazakhstan." *Rossiia i Novye Gosudarstva Evrazii*, 56 (3): 120–132. DOI: 10.20542/2073-4786-2022-3-120-132.
- Metzger, Megan Macduffee, Richard Bonneau, Jonathan Nagler, and Joshua A. Tucker. 2016. "Tweeting identity? Ukrainian, Russian, and# Euromaidan." *Journal of Comparative Economics* 44 (1): 16–40.

- Milenković, Miloš, i Miroslav Mitrović. 2019. „Obojene revolucije u paradigmi hibridnog rata.” *Vojno delo* 71 (6): 248–263. DOI: 10.5937/vojdelo1906248M.
- Milošević, Davor. 2018. „Protivteroristička zaštita energetskih postrojenja.” *Vojno delo* 70 (6): 363–382.
- Moskalenko, Oleksandr, and Volodymyr Streltsov. 2015. “The European Parliament in the EU-Ukraine relations—from independence to Orange revolution.” *Eastern Journal of European Studies* 6 (2): 111–129.
- Shamarov, Pavel. 2022. “CSTO peacekeeping operation in Kazakhstan: First results, lessons and conclusions.” *Representative Power – 21st Century: Legislation, Commentary, Problems* 5–6: 22–35. DOI: 10.54449/20739532_2022_5-6_22.
- Shveda, Yuriy, and Joung Ho Park. 2016. “Ukraine’s revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan.” *Journal of Eurasian Studies* 7 (1): 85–91. DOI: 10.1016/j.euras.2015.10.007.
- Sierakowski, Sławomir. 2020. “Belarus Uprising: The Making of a Revolution.” *Journal of Democracy* 31 (4): 5–16. DOI: /10.1353/jod.2020.0051
- Silitski, Vitali. 2005. “Preempting democracy: The case of Belarus.” *Journal of Democracy* 16 (4): 83–97.
- Simeunović, Dragan. 1991. *Državni udar ili revolucija*. Beograd: Simtrade.
- Terzyan, Aram. 2020. “Belarus in the Wake of a Revolution: Domestic and International Factors.” *East European Affairs*. DOI: 10.47669/EEA-3-2020.

Lazar Stojanović*

Institute of European Studies, Belgrade

SECURITY AND PROPAGANDA COMPONENT IN REVOLUTIONARY ACTIVITIES IN THE POST- SOVIET SPACE

Resume

The end of the Cold War led to the disintegration of the Soviet Union, which brought with it a number of implications. The states created on that occasion are faced with a series of transitional problems, on the way of transformation from a socialist to a capitalist model of functioning. There is a socio-economic crisis of identity and a kind of rift between East and West. Accordingly, political instability is becoming a daily occurrence in the post-Soviet space. Therefore, the subject of this paper is directed towards the analysis of revolutionary aspirations that arise in the mentioned area, with the dominant application of qualitative research approach and case study methods. For the purposes of the work, the emphasis is placed on revolutionary aspirations, which arise in the territory of Ukraine, Belarus, and Kazakhstan. The essential difference between the cases is reflected in the fact that only in Ukraine there was political change, while the regimes in Belarus and Kazakhstan survived, despite the challenges they faced. Although the cases can be viewed autonomously, a large number of similar characteristics and sets of activities are noted. The aim of the paper is to analyze the state and context in which revolutionary ideas are created and developed while pointing out the role of propaganda as an important

* Email address: lazarfb97@gmail.com

tool for the realization of revolutionary ideals. Then, the paper has the ambition to present the importance of an adequate security response when dealing with attempts to destabilize the regime. An exaggerated reaction can further inflame civil rebellion, while its absence can cause even more significant unrest. In this regard, the role of the security forces and the importance of an adequate assessment of the situation are very important for suppressing revolutionary activities.

Keywords: *national security, propaganda, revolution, civil disobedience, post-Soviet period*
